

szemle

A boldog(talan)ság burkában

MICHEL HOUELLEBECQ: *BEHÓDOLÁS*

A csúcson 2001-es megjelenése idején főleg a botránykeltéssel fonódott össze Michel Houellebecq neve, egészen szeptember 11-ig, mikor az iszlám terrorizmus általi fenyegetettség már nem egy tőlünk kellően messze fekvő közel-keleti ország mindennapos állapota volt, hanem mintegy a nyugati ember szeme előtt zajló eseményné vált. A szerző látnoki képességeit minden bizonnyal a legújabb regény, a *Behódolás* (*Soumission*) után fogják csak igazán emlegetni, ami érthető, tekintve, hogy a könyv utóélete már a megjelenése napján összefonódott a muzulmán és a nyugati világ feszültségének (vallási szentség vs. – a könyv kifejezésével élve – „humanista ateizmus”) újabb tragikus fejezetével. A *Charlie Hebdo*-ügy a könyv felől nézve persze csak meglehetősen csúsztatásokkal volna bármiféle jóslat beteljesüléseként olvasható, még akkor is, ha a *Behódolás* – bizonyos értelemben – valóban az iszlám „fenyegetését” viszi színre. Csakhogy jelentős különbség, hogy a muszlim kultúra térhódítása a regényben sokkal inkább az irányt vesztett nyugati civilizáció túlélésének (noha első pillantásra fenyegetőnek tetsző) esélyét jelenti – ennek tükrében meglehetősen különös a nemzetközi sajtó értetlenségével vegyes félremagyarázása, már ami a burkát viselő Mona Lisát ábrázoló magyar borítót illetve. Meglehet, a könyvbe a muzulmánok elleni izgatást vizionáló reakciók Houellebecq előélete felől is magyarázhatók: a *Behódolás* igencsak meglepő annak a szerzőnek a tollából, aki jó tíz évvel ezelőtt még nyíltan az iszlám vallás ostobasága mellett foglalt állást. E pálforduláson azonban talán kevésbé hökkennek meg a szerző korábbi műveit jól ismerő olvasók, amennyiben a Houellebecq-életmű egyes darabjait a nyugati ember egyetlen valódi tétellel bíró egzisztenciális kérdésének megoldási kísérleteiként olvassák, nevezetesen hogy mi vezet (ha vezet egyáltalán) tartós boldogsághoz. A regényekben azt láthatjuk, miként fulladnak sorra kudarcba a nyugati civilizáció által kínált, az életet élhetővé tevő lehetséges alternatívák, míg a hősök belsejében végleg el nem uralkodik a jeges űr, aminek sem a tudósi vagy művészi hivatás sivár érzélemmentessége (*Elemi részecskék, A térkép és a táj*), sem a meglelt intimitás fájdalmas törékenysége (*A csúcson, Egy sziget lebe-tősége*), sem a jóléti társadalom céltalan kompenzációja (*Lanzarote*) nem tud gátat szabni. A *Behódolás* innen nézve nem pusztán a muzulmán hatalomátvétel elgondolkodtató politikai-társadalmi utópiája (melynek létjogosultságát az sem kérdőjelezi meg, hogy annak tényleges közeljövőbeli megvalósulását társadalomtudósok vélhetőleg ezernyi cáfolattal tudnák ellátni), hanem a houellebecq-i világ egy hallatlan találó fejleménye. A napnyugati kultúra vallásról megfeledkezett, fogyasztói létben önmagát felszámoló embere számára ugyanis a könyv tanúsága szerint még-

iscsak létezik egy kiút az életnek nevezett lassú öngyilkosságból, csak hogy ennek a terjeszkedő iszlám akceptálása volna a feltétele.

Az új Houellebecq-könyv legfőbb törekvése tehát, hogy ezt az európai szemmel elfogadhatatlan alkut nem hogy legitim, mondhatni – a regény által felvázolt politikai viszonyrendszerben mindenféleképp – észszerű választássá avassa, de az iszlámnak való alávetettség, a keleti kontextusban távolról sem negatív tartalmú *behódolás* mint a boldogságkeresés legversenyképesebbnek bizonyuló alternatívája egyenesen vágyott állapotként mutatkozhat meg a kiábrándult európai számára. Mindezt háromszáz oldalon az olvasó előtt is hihetővé tenni nem kis írói teljesítmény: Houellebecq metszően okos logikai okfejtés során apró téglánként bontja le a kulturális idegenség keltette, bennünk nyugvó zsigeri ellenállást, míg végül azon kapjuk magunkat, hogy a főhőshöz, François-hoz hasonlóan talán már mi magunk is képesek volnánk megmártózni a párizsi Nagymecset vizében. Tagadhatatlan, persze, hogy ebben az átgondolt szerkezetben a kulcs a központi figura végletes távollátalansága, ennek köszönhetően végeredményben akadály nélkül megy át a muzulmán hitre áttért, újonnan kinevezett, karizmatikus egyetemi vezető, Rediger érvelése.

Ha van a *Behódolás*nak vitatható eleme, akkor talán az, hogy a houellebecq-i struktúra kicsivel kimódoltabb a kellesténél: a kikezdhetetlen építmény nem hagy lehetőséget arra nézve, hogy másképp alakulhassanak a dolgok, minthogy a gyakorló nihilista François életének utolsó esélyét megragadva visszatér az immár muzulmán Sorbonne katedrójára. A történet kikerülhetetlenül kulminálódik a végki-fejlet felé, így az eseményeket és a benne szereplőket látva olyan érzésünk lehet, mintha nem egy regényt, hanem egy matematikai egyenletet olvasnánk, ahol előre meghatározott elemekkel folytatott művelési sor végén készen kapjuk a megoldást. Ezt a benyomást az sem írja felül, hogy eléggé elnagyoltak a regény mellékszereplői (pl. Alice, aki állítólag a „barát” szerepét töltené be a magában élő François életében), és igazán nem tűnik fontosnak a regényben, hogy a társadalmi változás az ő életükön is mérhetővé válhasson (egyedül a végtelenül unalmas fiatal oktatóról, Steve-ről hangzik el egy rövid utalás, hogy az áttérése után feleséghez jutott). A fontosabb figurák szerepeltetése és ábrázolása pedig merőben funkcionális: legtöbbször a háttérben zajló politikai események, viszonyrendszerek tisztázása a feladatuk az eleinte merőben apolitikus főhős (és persze a francia bel- és külpolitikában kevésbé jártas külföldi olvasó) számára, s belőlük pontosan annyit ismerünk meg, amennyi az adott szerep szempontjából feltétlen szükséges. Bár igaz, hogy a regényszerűség alapvető fenntartása miatt jó megoldás egy-egy szakértő szájába adni a választások körüli (nagyjából a kötet harmadát kitevő) hatalmi átrendeződés bonyolult dinamikájának a kérdését, mégis a bennfentes kolléga, Lempereur-rel vagy a hírszerzésnél dolgozó Tanneurrel folytatott, rendre egyoldalú beszélgetés óhatatlanul (noha rendkívül érdekfeszítő) esszéjelleget ölt magára, és bár a főhős átalakulását készítik elő, a „véletlen” találkozások ismétlődő struktúrája túlzottan mechanikus ahhoz, hogy egy fiktív világ szereplőit, ne pedig egy-egy gondolatfutam „szöcsöveit” ismerjük fel bennük.

Am még ha a regény ellen is fordítható az a laboratóriumi precizitás, amellyel a főhős iszlám kultúra felé tartó útja ábrázolódik, kétség sem férhet az átállás lélek-

tani hitelességéhez, ez pedig mégiscsak a regény sikerültsége mellett szól. Houellebecq ezúttal is mesterien lakja be a maga által kijelölt – a valóság és egy elképzelt vagy elképzeltnek tetsző fikció különös egyvelegéből épülő – regényteret. Ehhez a hibátlan logikai felépítettség mellett nyilvánvalóan az is hozzájárul, hogy komoly gyakorlatra tett szert a kiábrándult középkorú értelmiségi figurájának megrajzolásában, ami nagyon is lényeges, lévén a regény sikerültsége nagy részben épp a főszereplő motivációinak, érzéseinek, világlátásának megértetésén múlik. Annak a visszatérő olvasói benyomásnak, hogy valamiért Houellebecq regényeiben egyszerűen jó benne lenni, alighanem nem kevés köze van a központi alak autenticitásához. A *Behódolás*ban a korábbi művekhez hasonlóan érzésem szerint azzal együtt is jól működik az énelbeszélő önreflexív magatartásán nyugvó prózapoétika, hogy ezúttal sincs különösebben túlbonyolítva a háttérül szolgáló világlátás, sőt bizonyosan lesznek e jellegzetesen „konyhakész” houellebecq-i filozófiának szép számmal bírálói is. Ugyanakkor François folyamatos törekvése, hogy megértse a világot és önmaga hozzá és a benne élőkhöz fűződő viszonyát, közel hozza a főhőst, miközben az őt körülvevő történések, az azok kiváltotta érzések fölötti hol melankolikus, hol (s ez láthatóan az író egyik egyre kedveltebb stíluseszköze) ironikus lamentálás szépen magához igazítja az olvasás dinamikáját. E lassulás nyomán pedig már-már elfogadjuk az egyoldalúan pesszimista, de tagadhatatlan igazságokat is tartalmazó summázatot, hogy az élet nehézkedésénél fogva, rövid felíveléseket követően valamiképpen mindig lefelé tart.

Mindebben természetesen akadnak „áthallások” (drasztikusabban szólva: ismétlések) is, de a korábbi kötetek emlékezete mégsem telepszik rá zavaró módon a *Behódolás*ra. Köszönhetően részben a főhős kilétét illető remek választásnak: ezzel ugyanis Houellebecq nem csupán ismeretlen vidékre, az autonóm, ám a bölcsész (és különösen az irodalmár) olvasók előtt ismerős egyetemi világon belülre merészkedett, de lehetővé tette hőse számára, hogy az irodalom mint a létértelmezés terepe válhasson kitüntetetté. Ez lényeges fejlemény, annál is inkább, mivel a való életben sincs ez másként azoknál, akiknek van módjuk életük alakításánál meghatározó olvasmányélményekbe kapaszkodni. S hogy itt épp egy professzionális olvasó (Huysmans-szakértő) megtéréstörténetét követhetjük végig (akinek sorsa nem meglepően számos párhuzamos vonást mutat a századforduló nálunk kevésbé ismert alakjával), az rögvest összetettebben engedi láttatni a behódolás eseményét is annál, mintsem azt leegyszerűsíthetnénk a könnyű feleségszerzés kézenfekvő magyarázatával. A diákokkal és escort lányokkal folytatott alkalmi kapcsolatokba belefáradt François-nak a boldogság elsődleges feltételét a *Behódolás* végére egyre inkább a tartós intim viszonyulás kezdi jelenteni („egy nő kellett volna, ez volt a klasszikus, bevált megoldás, persze egy nő is része az emberiségnek, de egy kicsit különböző embertípust testesít meg, behozza az életbe az egzotikum illatát” – 213.), nagyban köszönhetően Huysmansnak, akinek művészi és ezzel párhuzamos magánéleti „fejlődéstörténete” nem mást példáz, mint hogy a polgári boldogság „olyan fájdalmasan elérhetetlen egy agglégény számára” (291.). François vissza-visszatérő megértésre irányuló törekvése értelemszerűen csak részben érinti a francia szerző útkeresését (nem is csoda, elnézve az egyetemi előmenetel iránt teljesen közönyös, önmagát szakemberként egyáltalán nem pozicionáló fő-

hőst). Az Huysmans mozgatórugóit megfejteni vélt s azt a történet során nagyszabású tanulmányban ismertető irodalmár voltaképp saját élettörténetének hasonló zsákutcáit leplezi le, azaz a távlattalan kicsapongás és a gondtalan, de épp annyira céltalan elvonulás végletei közti ingamozgás folytathatatlanságát és a magány vállalhatatlanságát, amelynek tanulsága alapjaiban akkor sem áll távol a hagyományos polgári családdrend értékrendjétől, ha (Rediger példáját látva) delejezőn hat rá a muzulmán többnejűség lehetősége. „És óhatatlanul is elgondolkodtam az életén: egy negyvenéves feleség a konyhába, egy tizenöt éves az egyéb dolgokra... nyilván van még egy-két köztes korú felesége is” (270.).

Noha az odaadó, kívánatos, szeretetelli zsidó diáklánnyal, Myriammal való kapcsolat nem éppen azt példázza, hogy a nyugati családmodell képes lehet az együttélés izgalmát megőrizni, a keleti világ vonzerejét azonban talán mégsem a szexuális ingerek változatossága jelenti elsősorban (jól mutatja ezt a főhősnek az igénybe vehető szolgáltatások iránti, szembeötlően növekvő érdeklensége). Sokkal fontosabb annak az ígérete, hogy a fiatalabb feleségek révén, ha nem is legyőzhető, de ideig-óráig kijátszható lesz a férfi boldogságra való képességét folyamatosan szűkítő idő. Míg a korábbi regények azt mutatták, hogy a szerető társ képes ellensúlyozni a magány és a halál fenyegetettségét, a *Behódolás*ban már csak néhány meghitt pillanat jut a főhős és Myriam számára, akiket legalább annyira a választások alakulásának kényszerűsége, mint az elérhető boldogságba vetett hit megingása választ végül szét. Ennek pedig abban lehet a magyarázata, hogy az új könyv a korábbiakhoz képest hangsúlyosabban reflektál a boldogság testfüggőségére, s másfajta összefüggéseket is megmozgat, mint a testet az öröm lehetőségeként elgondoló *A sűcson* vagy épp a (női) öregedés problémáját felvető *Elemi részecskék*. A nyugati férfiakkal immár nem pusztán a hanyatló női test keltette csökkenő vágygyal kell megküzdenie (ahogy a nőknek annak a tragédiájával, hogy idővel megszűnnek a vágy tárgyai lenni), hanem immár kimondottan saját, egyre gyakoribbá váló betegségek általi testi kiszolgáltatottságával is: mindezt a szexualitás fokozatos háttérbe szorulásával, esetleg megszűnésével övezett tartós kapcsolat jelentette bensőségesség biztonsága tudja úgy-ahogy elviselhetővé tenni. Ezért lehetséges, hogy Houellebecq hőse ezúttal hiába szembesíti magát a vágy törékeny egyensúlyával, azzal, hogy egy esetleges együttélés milyen visszafordíthatatlan romboló hatást tud gyakorolni két ember egymás iránti vágyódására („az együttélés nagyon hamar a nemi vágy kihunyásához vezetne, és mi túl fiatalok vagyunk ahhoz, hogy a kapcsolatunk túléljen ilyesmit” – 117.), az egyre növekvő szomorúság folyamatosan jelzi, hogy az intimitás távoztatása sem jelent megoldást. François útja a mélyen átélt magány pillanatain át – s a profi escort lányokkal töltött örömtelen együttéléteken keresztül – a regényben ambivalens módon mégiscsak ahhoz a felismeréshez vezet, hogy „a testi hanyatlás egy bizonyos szintjétől [...] már csak a házastársi kapcsolatnak van igazi értelme” (189.).

Houellebecq új regénye – s ez az eddigi könyvek tükrében valóban jelentős fejleménynek tűnik – voltaképp a testiségen túl keres megoldást az élet élhetővé tételére, ami tartósan ellensúlyozhatná az idővel egyre gyorsuló halálba tartó mozgást. Ez kiváló lehetőséget teremt a nyugati civilizáció kritikájára: a szerző meglehetősen borús, de azt is mondhatnánk, némileg sarkított elgondolása szerint egy

jómódú francia értelmiséginek alig van lehetősége arra, hogy az életben értelmes célt tűzzön ki maga elé. Igaz, a főhős deprimáló távlattalanságával szemben akad a regényben ellenpélda is a kényszernyugdíjazott Tanner és volt egyetemi oktató felesége személyében, akik vélhetőleg különösebb akadály nélkül lépnek majd vidéki házukban életük – gasztronómiai élményekkel kecsegtető – új szakaszába. Ezzel együtt világos a regényben zajló politikai események példaértéke. A fiktív, mérsékelt iszlám párt, amely végül baloldali koalícióval kiegészülve megalázó vereséget mér a Marine Le Pen vezette szélsőjobb Nemzeti Frontra, győzelmében éppen a nyugati világ válasznélküliségét használja ki, azaz nem képes megnyugtató megoldást nyújtani az ember alapvető egzisztenciális szorongására. Úgy tűnik, a karrierbe való belefeledkezésen túl nem áll módjában azon, erre igényt tartó keveseknek, hogy „igazolják létezésüket” (47.). Az iszlám valójában két lényeges területen hagyja tehát maga mögött a nyugati kultúrát, ez pedig az ember spiritualitás iránti vágya, valamint a szexualitás fenntarthatósága. Utóbbi különbség a keleti és nyugati nők életviteléből szinte egyenesen következik, s erre a *Behódolásban* számos szöveghely hivatkozik is. Houellebecq ismételten kissé direkt módon, ám cáfolhatatlanul szemlélteti François egyetemi barátja, Bruno és felesége, Annelise példáján a nyugati társadalom életképtelenségét. A tökéletes dolgozó, anya, háziasszony és szerető (hamis) elvárásán alapuló polgári családmódel az egykori baráti összejövétel felidézésekor látványosan omlik össze, és amellet, hogy működésképtelenként tünteti fel milliók rohanó életvitelét („Mostanra Bruno és Annelise bizonyára elváltak már, így megy ez manapság”, 98.), értelemszerűen az iszlám mal-mára hajtja a vizet. „A gazdag szaúdi nők, akik egész nap áthatolhatatlan fekete burkát viselnek, este paradicsommadárrá változnak” (95.).

A *Behódolás* tehát – utalva a könyvben többször is felmerülő Nietzschére – az „értékek átértékelését” végzi el hasonló ellenpontozások során, meglehetősen transzparenciával mutatva fel, hogy míg az egyik megbízható út az öngyilkossághoz, a másik, ellenkezőleg, egy a fájdalmakat elviselhetővé tevő, ám szelíd örömeket is magában hordó élet lehetőségét rejt magában. Miközben tehát egy François-hoz hasonló, sokak gondtalan életét élő francia számára a rocamadouri, turistáktól hemzseggő zárandokhely vagy a csak keveseket magába fogadó ligugéi apátság jelenti az átlényegülés, az escort-szolgáltatás vagy az öregedő társba való belenyugvás pedig a szexuális fantázia kielésének csekély esélyét, addig a másik oldalon – ahogy Rediger fejtegeti – az Istennek való behódolás ihletett extázisa, valamint a többnejűség által kínált gyönyörök kertje áll, meglehetősen egyszerű választás elé állítva a regény végén az intenzív pillanatok csak elvétve átélő főhőst. Nem véletlen, hogy a könyv utolsó mondata („És nem kell megbánnom semmit”) az élet eme kitüntetett területeinek a rendeződéséből nyeri jogosultságát – mindez az (önkéntes) *alávetést* és *ajánlattételek* (alkut) is jelentő eredeti címbeli kifejezés (*Soumission*), és nem pedig az inkább a politikai vonatkozásokat előhívó magyar fordítás felől látható be. Egyfelől tehát az áttérési szertartás, a *behódolás* korántsem kötelességszerű, hanem valódi misztikus revelációval járó eseményéből, abból, amelyhez foghatót távolról sem tudott a rocamadouri Fekete Szűz előtti, napokon át tartó kényszeres ücsörgés előidézni. „Ekkor csend támad körülöttem. Csillagképek, szu-

pernóvák, csillagködök, galaxisok képe fut át az elmémen. És források, sziklás, fel-törtetlen pusztaságok és hatalmas, szinte érintetlen erdők képe; és lassanként egész valómat áthatja a kozmikus rend nagysága.” (307.) Másrészt – egyszerűen szólva – a kölcsönös szerelem ígérétéből, mely az odaadásra és kedvességre nevelt musz-lim lányok jóvoltából egyenesen kulturális (s az olajmilliárdokból finanszírozott egyetemi struktúrát látva – nem mellékesen – anyagi) garanciával bír. „Bármelyik lányt, még a legszebbet is boldoggá és büszkévé teszi majd, ha őt választom, és ki-tüntetésnek érzi, hogy megoszthatja velem a nyoszolyámat. Méltók lesznek a sze-relmemre, én pedig képes leszek szeretni őket.” (309.)

Könnyen lehet, hogy bármennyire élvezetes olvasmány is a *Behódolás*, nem ezt a regényt fogja az utókor a Houellebecq-életmű csúcsaként emlegetni. Más kérdés, hogy az ironia szembeűnő jelenléte összetettebb struktúrát sejtethet, mint amit el-ső pillantásra látni vélünk. Bár vannak kétségeim afelől, hogy maradéktalanul kiiktatható lenne a regényből a melankólia, tagadhatatlan, hogy az eseményekhez kapcsolt modalitás legalábbis bizonytalan (s innen nézve akár a behódolás transz-cendens revelációja is az ellentétébe fordítható): elég csak utalni a François testi bajainak ironikus reflexiójára („Meglepő volt, hogy a lábujjaim, ezek a dundi, abszurd kis hűsdarabok ilyen gyöttrő szenvedést képesek okozni nekem.” – 212.), vagy épp szórakozott kollégájának a „behódolási” ceremóniájára, ahol kiderül, még neki is sikerült feleséget találnia. Ettől függetlenül úgy érzem, hogy a könyvben nem minden esetben megoldott az amúgy sokszor a maga egyszerűségében is re-velatív gondolatfutamok és azok fikcionális beágyazottsága, így néhol (mint pél-dául a pornó zsánerének ironikus kifigurázása során) túlon túl illusztratív s nem eléggé integratív szerep jut a kifejtési szándékozott belátásnak. Ahogy számomra az sem kérdés, hogy a történetnek is jót tett volna még néhány tíz oldalnyi plusz – amellet, hogy egy gondolattal több helyszínt, szereplőt és ezekhez kapcsolódó szituációt bele lehetett volna foglalni a regénybe, szívesen olvastam volna még többet az amúgy bátor és ötletes alaphelyzetről is, nevezetesen: mi lesz még Fran-ciaországgal a muzulmán vezetés alatt az egyetemi átrendeződésen és azon túl, hogy néhány üzlet (és női ruhadarab) kicserélődik. De részemről ezeket a hiá-nyosságokat bőven pótolja a politikai súlypontváltás körüli, apránként adagolt fe-szültség, ami Houellebecq írói felkészültségét is mutatja, és persze az olvasást nagyban meghatározó – a kitűnő Tótfalusi Ágnesnek köszönhetően magyarul is – gördülékeny és mindenekelőtt érzékeny prózanyelv. Az elmagányosodásnak alig-ha van ma hitelesebb tolmácsa Houellebecq-nél, és ezt bizonyítja a *Behódolás* is: finomra hangolt emberismeretről árulkodó, emlékezetes részletek egész sora kísé-ri végig François-t a magány egyes stációin, a beteljesülésben való bizakodástól a Myriamról való lemondáson át egészen az életakarát már-már önvészélyes lecsök-kenéséig. Houellebecq eközben egy remekbe szabott utópiát tett az asztalra – s még ha mindez a valóságban nehezen is valósulhatna meg, a könyv szerint legalábbis nem elképzelhetetlen, s ebben lehet némi igazság. (*Magvető*)